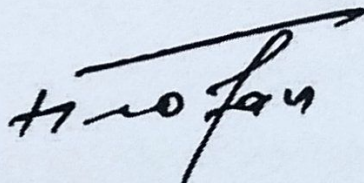

Coordonator: Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA

**DE LA LUMINA RUGĂCIUNII LA TEOLOGIA LUMINII.
ASPECTE ALE CERCETĂRII DOCTORALE ACTUALE**

Tipărit cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura Doxologia

Institut für Ökumenische Theologie, Ostkirchliche
Orthodoxie und Patrologie, Universität Graz

Iași, 2022

O parte din lucrările prezentului volum au fost prezentate în cadrul Simpozionului Internațional „Studia Theologica Doctoralia”, ediția a XIV-a, organizat de Școala Doctorală a Facultății de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae” din cadrul Universității „Alexandru Ion Cuza” din Iași, în parteneriat cu Facultatea de Teologie Catolică a Universității din Graz, Austria, cu Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Ioan Damaschin” a Universității Balamand, Liban, și cu Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Aristotel”, Tesalonic, Grecia, sub patronajul și binecuvântarea Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 9-10 mai 2022.

Colectiv de redacție:

PS Dr. Nichifor BOTOȘĂNEANUL
Pr. Prof. Dr. Ioan-Cristinel TEȘU
Pr. Prof. Dr. Petre SEMEN
Prof. Dr. Pablo ARGÁRATE
Arhim. Prof. Dr. Jack KHALIL
Pr. Prof. Dr. Georgi PORPHYRIOS
Prof. Dr. Miltiadis VANTSOS
Pr. Lect. Dr. Cristian-Alexandru BARNEA
Conf. Univ. Dr. Cristian PETCU
Pr. Prof. Dr. Marian VÎLCIU
Arhim. Dr. Benedict SAUCIUC
Col. (r) Dr. Emil-Teofil BĂLTEANU
Pr. Asist. Dr. Alin-Gabriel PIȘTEA
Pr. Dr. Daniel DUCA
Dr. Bogdan-Vlăduț BRÎNZĂ
Protos. Drd. Gherasim SOCA

Tehnoredactare: Valentin Grosu

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor aparține integral autorilor.

Editura Doxologia: ISBN 978-606-9746-89-9

Institut für Ökumenische Theologie, Ostkirchliche Orthodoxie und Patrologie,
Universität Graz: ISBN 978-3-9504741-3-8.

CUPRINS

Cuvânt înainte..... 9

TEOLOGIE BIBLICĂ TEXTUL REVELAT ȘI CONTEXTUALIZAREA ÎNȚELESURILOR LUI

Jack KHALIL

A Textual-Critical Study and Interpretation of the Liturgical Response 11

Ilie MELNICIUC-PUICĂ

Patterns of Repentance in Luke's Gospel, underlined in Prayers of
Preparation to receive Holy Communion 26

Paul-Cezar HÂRLĂOANU

Un demers exegetic contemporan: analiza expresiei „sânul lui Avraam” 42

Marius Nicolae MAGHERCA

Coordonate exegetice pe marginea unui text controversat: Iezechiel 20, 25 55

Sofian GAMAN

Modul de raportare al Sfântului Grigorie Palama la Sfânta Scriptură 65

Andrei Tiberiu ZLĂVOG

Călătoria Sf. Pavel în Arabia (Gal. 1, 15-17): scop, durată, importanță 76

TEOLOGIE SISTEMATICĂ CREDINȚA VIE ȘI LUCRĂTOARE

Pablo ARGÁRATE

Symeon. The “New Theologian”. A Sign of Contradiction..... 83

Miltiadis VANTSOS

Man as co-creator Theological presuppositions of the ethics of reproduction 91

Georgi PORPHYRIOS

Saint Syméon le nouveau théologien et Saint Grégoire Palamas, les Pères
fondateurs de l'hésychasme..... 99

Dan SANDU

Church and Change with a Special Focus on the Romanian Institutional
Ecclesiology 118

Iliche MICEVSKI-IGNAT

Rugăciunea și comuniunea omului cu Dumnezeu..... 142

Rita FARAJ

Youakim Moubarak: Vers Une Libération De La Théologie Du Salut 154

Gheorghe MIHALACHE

Invocarea numelui divinității în rugăciune. Isihasm vs. mistica Bhakti 175

Ionuț-Paul ANEA

Implicații bioetice în intervențiile medicale specifice persoanelor transgender .. 187

Maria-Camelia ANGHELUS

Rugăciunea în educația religioasă act de cunoaștere a lui Dumnezeu
și sfințire a elevilor..... 201

Ciprian APOSTOL	Întrebarea cu privire la sensul vieții ca prilej de a ne întâlni cu noi înșine, cu Dumnezeu, și cu semenii. Analiza unor reflecții filosofice din perspectiva teologiei ortodoxe	211
Alexandru BACIU	Pneumatic experience in prayer from the perspective of Orthodox theology and Pentecostal theology. Missiological evaluation	224
Cristian-Alexandru BARNEA	Contemporanii Sfântului Grigorie Palama. Perspectivă istorică și teologică.....	235
Bogdan-Vlăduț BRÎNZĂ	Virtutea curajului în filosofia antică și la Părinții filocalici	245
Emanuel BUTA	Creștinul, între viața lăuntrică și implicarea socială. Angajarea în dezbaterile despre statutul copilului nenăscut	255
Vlăduț-Emil CÂRLAN	„Asaltul Cerului” – Søren Kierkegaard și Ioan Scărarul. O analiză asupra pseudonimiei filosofului danez	267
Alexandru CREȚU	Două practici ale vieții duhovnicești: atenția asupra propriei vieți și starea de priveghere. Importanța lor în viața duhovnicească.....	279
Mihai-Viorel HIRT	The Sacramental Mission of the Orthodox Church in Contemporary Europe.....	290
Adrian Radu LEȘ	L'expérience de la rencontre de Dieu : convergences entre la théologie patristique et la spiritualité pentecôtiste	301
Cristin Ioan LOGHIN	Rugăciunea pentru cei adormiți, legătura iubirii între cer și pământ, exprimată în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție	312
Ionel Florentin MICU	Sfântul Paisie Velicikovski revigorator al monahismului și părinte al rugăciunii lui Iisus.....	323
Iustinian Ioan MÎNDRILĂ	Babai cel Mare și sistematizarea doctrinei hristologice în Biserica Siro-Orientală (sec. VI-VII).....	335
Ioan PUIU	Rugăciunea și creștinismul românesc în viziunea lui Simeon Mehedinți	348
Simion PURICE	A missionary perspective of the importance that spiritual growth has in the lives of the faithful in accordance to the writings of the Holy Apostle and Evangelist John the Theologian	360
Marcelo SINGH	«As an Angel of Light», Imagination and Discernment at Prayer. An Essay in Comparison between Diadochus of Photike and Symeon the New Theologian	374
Marian Ionuț URSU	Mintea și inima la Sfântul Luca al Crimeei. Perspective filocalice și fiziologice	387

Iulian-Constantin VRABIE	
Preocupări asupra dezvoltării personale în contextul actual. O evaluare misiologică.....	400
Marlena ZERVA	
The Benefit of the Patient in the Hippocratic Oath and the Golden Rule of Christian Ethics.....	412

TEOLOGIE ISTORICĂ OAMENI CARE AU FOST ȘI FĂPTUIRILE LOR

Cristian PETCU	
The ascetic dimensions of the prayer within the theology of Saint Simeon the New Theologian	423
Benedict SAUCIUC	
Sfântul Cuvios Paisie Velicicovschi, promotor al isihasmului neamțean	439
Ema-Elena BOGDAN	
Activitatea social-umanitară a societăților de binefacere în vreme de război	450
Alin-Florin CIOTEA	
Protopopii Protopopiatului Chișineu-Criș (1919-1968).....	461
Lucian CORDUNEANU	
Aspecte din activitatea pastorală a mitropolitului Gurie Grosu al Basarabiei (1928-1936).....	471
Mărioara DRĂGAN MIHAI	
Viziunea lui Clement Alexandrinul despre rugăciune	483
Andrei GAJU	
Biserica Ortodoxă Rusă în spațiul baltic între anii 1836-1848.....	496
Vasile-Lucian V. GOLDAN	
Dezvoltarea curentului isihast prin lucrarea misionară pan-ortodoxă din secolul al XVIII-lea. Sfântului Nicodim Aghioritul, continuator al lucrării misionare inițiate de Sfântul Paisie Velicicovschi	509
Ioannis LADAS	
The contribution of the Patriarchate of Romania at the beginning of preparation of the Holy and Great Council of the Orthodox Church (1902-1932).....	519
Andrei MACAR	
An East Syriac Patriarch of the late 6th century and his Christians in Eastern Arabia. Contextualization and Preliminary Remarks on the Letter of Ishoyahb I to Jacob of Dirin	532
Ilarion MĂȚĂ	
Vederea luminii dumnezeiești la Sfinții Isihaști Simeon Noul Teolog și Grigore Palama.....	545
Lucian Mihail MOISEI	
Un Sfânt isihast român, puțin cunoscut Cuviosul Antipa de la Calapodești	555

**TEOLOGIE PRACTICĂ
SLUJIRE LITURGICĂ ȘI ÎNDRUMARE PASTORALĂ**

Viorel SAVA	Semnificații teologico-duhovnicești ale spațiului liturgic – înțelesuri de altădată pentru omul de azi	565
† EMILIAN CRIȘANUL	Credința ortodoxă și rugăciunea în viața și opera părintelui profesor Ilarion V. Felea.....	580
Bassam NASSIF	From the Light of Prayer to Pastoral Theology: Aspects of Episcopal Ministry in the Writings of Saint Ephrem the Syrian	585
Lucian Vasile PETROAIA	De „mistique ordonnance” du prêtre (I): les prières au cours de l’Office de Matines et leurs significations théologiques, liturgiques et spirituels.....	596
Ammar AWAD	Prima anafora antiohiană a celor doisprezece apostoli. Sursă liturgică primară cvasicunoscută în spațiul românesc.....	615
Daniel DUCA	Caracterul mariologic al Sfeștaniei	629
Mihăiță Lucian FILIP	Cântărețul bisericesc – analiză cantitativă și calitativă a ocupației	640
Petru-Ionuț IRIMIA	Măreția Preoției, preocuparea pentru predică și grija pentru sănătatea trupească și sufletească a păstoriților observate în activitatea și opera Mitropolitului Pimen Georgescu (1909-1934).....	651
Dănuț-Bogdan PALCĂU	Înmormântarea mirenilor în Molitfelnicele Sinodale – studiu istorico-liturgic... ..	662
Iulian-Ciprian RUSU	Primul Arhieraticon românesc tipărit cu binecuvântarea Sfântului Sinod (1890)	674
Iulian-Ciprian RUSU	Manuscrise ale Arhieraticoanelor românești din Biblioteca Academiei Române.....	687
Gherasim SOCA	Réjouis-toi, «la divine Source du Paradis». La Mère de Dieu dans l’hymnographie du Pentecostaire	703
Iuliana TIMOFTI	Istoricul și dezvoltarea liturgică a Praznicului Întâmpinării Domnului în Răsărit. Celebrare și integrare în cult.....	718
Hrisant (Antonios) TSACHAKIS	Interesul Sfântului Paisie Velicikovski pentru scrierile filocalice.....	729

RUGĂCIUNEA ȘI COMUNIUNEA OMULUI CU DUMNEZEU

Ilche MICEVSKI-IGNAT

Asist. Univ. Dr.

*Faculty of Orthodox Theology „St. Clement of Ohrid”,
Saints Cyril and Methodius University of Skopje, NORTH MACEDONIA*

Abstract:

Man is created for communion with God. Communion with God is essential to man's spiritual life and salvation. If man does not maintain his communion with God, he moves away not only from God but also from those close to him. Removal from God creates a meaningless life, and man is left with only the meaning and purpose of material and transient things. In addition to the many virtues that the Christian has as a means of salvation, prayer is one of them through which man returns to God or remains in constant communion with Him. Prayer is the virtue that keeps man close to God. Through prayer, man is in a dialogue with God and is always close to God. Prayer to God and communion with God are not excluded, but are an essential part of the relationship between God and man.

Keywords: prayer, communion, God, Justin Popovich, Dumitru Stăniloae, Christ, Church

Introducere

Viața duhovnicească a creștinilor are ca scop comuniunea cu Dumnezeu și unirea cu El. Înaintarea către comuniunea cu Dumnezeu este un proces treptat și cere de la om răbdare, nevoință, credință, rugăciune și dobândirea virtuților. Toate faptele duhovnicești pe care omul le săvârșește cu scopul de a se apropia de Dumnezeu și să fie în comuniune cu El, sunt importante. Pe lângă celelalte virtuți, se pare că rugăciunea este virtutea care îl apropie pe om cel mai mult de Dumnezeu. Nu numai că omul credincios se apropie de Dumnezeu prin rugăciune, ci rugăciunea are rolul să păstreze comunicarea deasă cu Dumnezeu, ca o condiție pentru realizarea și păstrarea comuniunii cu veșnicul Dumnezeu. Rugăciunea se poate spune în orice timp și nu este limitată de timp sau spațiu. Dacă unele virtuți se pot săvârși numai când îl avem pe aproapele nostru lângă noi, (deoarece sunt săvârșite pentru a-l ajuta pe aproapele nostru), rugăciunea se săvârșește în comuniune cu ceilalți creștini sau în singurătatea camerei noastre. Rugăciunea îl însoțește pe creștin prin toată viața sa, chiar și până la iluminarea sau îndumnezeirea lui în această

viață. Rugăciunea este virtutea prin care omul înaintează în celelalte virtuți, iar prin înaintarea în virtuți omul crește duhovnicește și se apropie mai mult de Dumnezeu și de comuniunea cu Dumnezeu. Dacă omul nu se roagă zilnic, atunci se întâmplă îndepărtarea de Dumnezeu, pierderea harului dobândit și neînțelegerea sau neacceptarea proriei dumnezeiești. Așadar, când vorbim despre rugăciunea omului și comuniunea lui cu Dumnezeu, trebuie să menționăm că acest studiu se bazează pe gândirea teologică a teologilor secolului XX, anume, Sf. Iustin cel Nou de la Celie (Popovici) și părintele Dumitru Stăniloae. Este împărțit în două părți, și anume, în prima parte vom vedea ce ne spune Sf. Iustin cel Nou de la Celie despre rugăciune și importanța ei în viața duhovnicească a omului; în a doua parte, vom vedea ce ne spune părintele Dumitru Stăniloae despre comuniunea omului cu Dumnezeu. Gândirea lor este în duhul Sfinților Părinți și considerăm că se completează una cu cealaltă, fără să facem o comparație între ele.

Importanța rugăciunii în dobândirea comuniunii cu Dumnezeu

Atunci când vorbim despre rugăciune, este important să spunem că importanța ei în viața omului este fundamentală. După mărturia pe care ne-o dă Sfânta Scriptură, omul care se roagă lui Dumnezeu poate să atingă culmi înalte desăvârșindu-se pe sine. Isus, fiul lui Sirah, ne spune că rugăciunea omului smerit „pătrunde norii” (Sirah 35, 18). În Noul Testament, Sfântul Apostol Pavel, în epistolele lui ne spune că în rugăciunile lui cere desăvârșirea creștinilor (2 Cor 13, 9) și ne învață să stăruim în rugăciune (Col 4, 2). Poate cel mai important sfat despre rugăciune dat de către Sf. Ap. Pavel creștinilor, este îndemnul „rugați-vă neîncetat” (1 Tes 5, 17). Rugăciunea permanentă este ajutată și de Sfântul Duh, Care ne învață cum să ne rugăm, chiar mai mult decât acest lucru, „Însuși Duhul Se roagă pentru noi cu suspine negrăite” (Rom 8, 26), scrie Sf. Ap. Pavel. Stăruința în rugăciune și harul care vine de la Sfântul Duh sunt confirmate de către Sfinții Părinți în scrierile lor și în tradiția bimilenară a Bisericii lui Hristos Domnul. Rugăciunea sinceră și curată este o condiție pentru realizarea comuniunii omului cu Dumnezeu.

Sf. Iustin cel Nou de la Celie, scrie că după credință, care este prima virtute, urmează a doua virtute care este cea a rugăciunii și a postului¹. Rugăciunea și postul îl ajută pe om să lupte împotriva patimilor, și prin

¹ Arhim. Iustin POPOVICI, *Om și Dumnezeu – Om, Abisurile și culmile filosofiei*, studiu introductiv și traducere de Pr. Prof. Ioan Ică și Diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1997, p. 77.

virtutea rugăciunii și a postului lucrează și restul virtuților². După ce Sf. Iustin cel Nou de la Celie enumeră și restul virtuților importante pentru mântuirea noastră, ne spune că Biserica are o misiune legată de aceste virtuți, anume, să facă din virtuți „metodele de viață ale poporului”³. Dacă virtuțile devin metode de viață ale oamenilor, atunci și rugăciunea devine o metodă și un mod de viață al omului credincios, care îl duce spre sfințire și sfințenie. Virtuțile devin împlinirea poruncilor evanghelice, iar „Evanghelia nu este altceva decât o chemare a oamenilor de către Dumnezeu la sfințire, la sfințenie (1 Tes 4, 7)”⁴. Sfințirea omului trece prin asceză și trezvie duhovnicească, care sunt parte din procesul de îndumnezeire. Trezvia duhovnicească se dobândește prin rugăciune, cercetându-se fiecare gând prin rugăciune, ca omul să știe dacă gândul este de la Dumnezeu sau nu. De aceea, „(...) gândul care nu se roagă, nu este de la Dumnezeu (...)”⁵, spune Sf. Iustin cel Nou de la Celie. Tot așa, Sf. Iustin cel Nou de la Celie ne spune că totul se sfințește prin rugăciune, întreaga ființă umană și lumea din jurul omului⁶. Ca rugăciunea să fie rodnică, ea trebuie să devină „o obișnuință conștientă și dulce”⁷ și iubirea spre rugăciune „amplifică iubirea noastră către Dumnezeu”⁸. Rugăciunea este o „forțare asupra naturii noastre”⁹, de aceea, când noi vom întări rugăciunea cu postul și cu celelalte virtuți, ea devine „atotputernica și atotbiruitoare”¹⁰. Când omul se străduiește să înainteze în rugăciune și în virtuți, starea de rugăciune și de facere de bine devine naturală pentru acel om. Rugăciunea devine modul cel mai natural și cel mai normal de comuniune cu Dumnezeu¹¹, după cuvintele Sf. Iustin cel Nou de la Celie.

² Отац Јустин Поповић, *На Богочовечанском путу*, Издање Манастира Ћелије код Ваљева, Београд, 1980, р. 154.

³ Архим. I. РОРОВИЋИ, *Оmul și Dumnezeu – Om...*, р. 79.

⁴ *Ibidem*, р. 86. „Сфінченіа нu естe алтсeвa дeчeт віаџа іn срeдінџа, іn дрaгостe, іn ругăціунe, іn пост, іn дрeптaтe și іn рeстul віртуџілор”, Прeпoдoбнi Јустин Ћeлiскi, *Тумачeњe првe послaнiцe Св. Јoвaнa Бoгoслoвa*, coll. *Сaбрaнa дeлa свeтoг Јустинa Нoвoг у 30 књигa*, Књигa 11-12, Мaнaстир Ћeлiјe кoд Вaљeвa, Бeoгрaд, 2001, р. 273.

⁵ Отац Ј. Поповић, *На Богочовечанском путу...*, р. 152.

⁶ Отац Ј. Поповић, *На Богочовечанском путу...*, р. 159.

⁷ Отац Ј. Поповић, *На Богочовечанском путу...*, р. 183.

⁸ Отац Ј. Поповић, *На Богочовечанском путу...*, р. 142.

⁹ Старец Јосиф, *Исихастички сведоштва*, Превод од грчки: Струмички Митрополит Господин Наум, Манастир Свети Леонтиј – Водоча, Струмица, 1999, р. 25.

¹⁰ Отац Ј. Поповић, *На Богочовечанском путу...*, р. 222.

¹¹ Др. Јустин Поповић, „Тајна Спасителјевог учења и тајна спасења”, *ін: Светосавље*, V, јуниe (1936), pp. 68-75.

Rugăciunea este atât de importantă pentru om, încât „fără rugăciune mântuirea este imposibilă”¹². Părintele Zaharia Zaharou spune că rugăciunea „este o faptă duhovnicească a omului *par excellence*”¹³, ceea ce o face să fie una din cele mai importante virtuți prin care omul se poate mântui și să fie în comuniune cu Dumnezeu. Rugăciunea este totdeauna într-o legătură cu celelalte virtuți deoarece este de o ființă cu ele, împreună făcându-l pe om biserică.¹⁴ Atunci când omul este însetat după rugăciune este semn că este însetat după Dumnezeu¹⁵, iar acest lucru ne spune că omul tânjește după atingerea celor mai adânci profunzimi ale rugăciunii, anume, „întâlnirea cu Dumnezeu față către față”¹⁶. Această întâlnire nu se poate explica cu cuvinte raționale, ci este o taină care depășește rațiunea omului.

„Rugăciunea e taina unirii omului cu Dumnezeu. E o taină care se înfăptuiește ori de câte ori se roagă omul cu concentrare. Cel ce ajunge la o rugăciune neîncetată trăiește neîncetat această taină. Prin rugăciune pătrunde omul ca un scafandru în adâncurile nesfârșite ale lui Dumnezeu, care ca persoană iubitoare rămâne totuși distinct de cel ce se roagă și îl menține și pe acesta distinct”¹⁷.

Rugăciunea are capacitatea să-l unească pe om cu Dumnezeu într-o legătură tainică și inexplicabilă, descoperindu-i tainele lui Dumnezeu fără să poată vreodată să-L cunoască pe Dumnezeu în Ființa Lui. Acest om devine un cetățean al cerului¹⁸ și în rugăciunea lui se îndeplinește o comuniune atât de apropiată cu Dumnezeu, încât reflectă desăvârșirea lui Dumnezeu în trupul

¹² Др. Јустин ПОПОВИЋ, „Тајна Спаситељевог ..”, р. 73.

¹³ Архимандрит ЗАХАРИЈ, *Ширење на срцето „Бидете и вие широки“* (2 Коринтјаните 6, 13) во богословието на свети Силуан Атонски и на старец Софрониј од Есекс, Превод од англиски Иван Додовски, Скопска православна епархија, Скопје, 2017, р. 191.

¹⁴ Преподобни отац ЈУСТИН, *Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског*, coll. *Сабрана дела светог Јустина Новог у 30 књига*, Књига 8-9, Манастир Ћелије, Београд, 1999, р. 89.

¹⁵ Arhim. Serafim ALEXIEV, *Viața duhovnicească a creștinului ortodox*, traducere de Valentin-Petre Lică, Ed. Predania, București, 2010, p. 22.

¹⁶ Митрополит Антониј СУРОШКИ, *Скалина*, Превод од руски јазик: м-р Пантелеј Кондратјук, Скопска православна епархија, Скопје, 2015, р. 66.

¹⁷ Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, EIBMBOR, București, 2004, p. 669. „A te ruga înseamnă a te afla înaintea Chipului lui Dumnezeu, cu smerenie, cu frică și cutremur, cu credință și cu dragoste. Înseamnă a reflecta asupra lui Dumnezeu, a-L ține pururea în amintire”, Maxime EGGER, *Să ne rugăm 15 zile cu Sfântul Siluan*, traducere din limba franceză de Dora Mezdrea, Ed. Sophia, București, 2004, pp. 84-85.

¹⁸ Arhim. Serafim ALEXIEV, *Preotul, mijlocitor între pământ și cer*, traducere din limba bulgară de Gheorghită Ciocoi, Ed. Sophia, București, 2009, p. 33.

lui¹⁹. În această comunicare directă cu Dumnezeu prin rugăciune, omul trăiește „împreună cu Dumnezeu”²⁰, trăind profund iubirea sa către Dumnezeu și aproapele lui. Dumnezeu îi dăruiește omului multe daruri duhovnicești prin care lucrează harul Lui cel dumnezeiesc și îl duce pe om spre îndumnezeire și comuniune veșnică cu Dumnezeu.

„Fiindcă în nici o rugăciune a noastră, oricât de desăvârșită și de cuprinzătoare ar fi ea, nu putem cuprinde nespusele bunuri pe care Hristos Domnul ni le dă prin Evanghelia Sa. Însă, toate aceste bunuri pătrund în existența și în viața noastră prin nenumăratele artere nevăzute din organismul divino-uman al Bisericii. Iar noi trăim prin mila cea mai presus de înțelegere și de rugăciune a preamilstivului și multînduratului Domn, Care prin energiile harului Lui dumnezeiesc «lucrează în noi» (Efes 3, 20) și duce la desăvârșire în chip tainic mântuirea noastră, îndumnezeirea noastră, transfigurarea noastră, sfințenia, hristificarea, bisericizarea, treimizarea noastră. Gândul omenesc nu va putea niciodată să înțeleagă în chip desăvârșit taina cea sfântă a Bisericii lui Hristos și a minunatului atelier de mântuire din ea, atelier [laborator] de îndumnezeire și transfigurare, de înviere și de înălțare la cer. Fiindcă întotdeauna cele neînțelese sunt incomparabil mai multe decât cele ce pot fi înțelese”²¹.

Darurile pe care Dumnezeu le dă oamenilor duhovnicești prin harul Sfântului Duh și Tainele Bisericii reprezintă o taină. Această taină nu poate fi pătrunsă de către om în deplinătatea ei. Deși este o taină de neînțeles, totuși omul o acceptă ca o taină mântuitoare și îndumnezeitoare, deoarece vine direct de la Dumnezeu, Adevărul și Viața (In 14, 6).

Rugăciunea îl transformă pe om nu numai în interiorul lui, ci și în exterior, adică în comportamentul lui față de aproapele lui. Rugăciunea transformă gândurile omului în „gânduri veșnice și divino-umane”²², iar tot ce este întunecat, trist, păcătos și negativ în viața omului, este alungat și transformat prin rugăciunile rostite de către creștini.²³ Este natural ca omul să tânjească după Dumnezeu²⁴ și unindu-se cu El să cunoască o parte din tainele Dumnezeirii prin mintea sa îndumnezeită.²⁵ Dar omul nu descoperă toate

¹⁹ Архим. ЗАХАРИЈ, *Ширење на срцето „Бидете и вие широки” (2 Коринтјаните 6, 13) во богословието на свети Силуан Атонски и на старец Софрониј од Есекс...*, p. 191.

²⁰ Ioan IANOLIDE, *Întoarcerea la Hristos, document pentru o lume nouă*, Ed. Christiana, București, 2006, p. 441.

²¹ Архим. I. ПОРОВИЦИ, *Оmul și Dumnezeuul – Om...*, pp. 185-186.

²² Архим. I. ПОРОВИЦИ, *Оmul și Dumnezeuul – Om...*, pp. 48-49.

²³ Архим. I. ПОРОВИЦИ, *Оmul și Dumnezeuul – Om...*, p. 93.

²⁴ Др. Јустин Поповић, „О суштини православне аксиологије и критериологије”, în *Богословље*, X (1935), pp. 1-22.

²⁵ Преп. отац ЈУСТИН, *Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског...*, p. 18.

aceste taine dumnezeiești prin propria lui putere, ci sunt descoperite de Mântuitorul Hristos și Sfântul Duh. Dorința omului de a se uni cu Dumnezeu și să fie în comuniune cu El se împlinește numai în Hristos și prin Hristos.

„Numai El satisface toată setea ființei omenești «după chipul lui Dumnezeu»: și setea după viața nesfârșită, și setea după dreptatea infinită, și setea după adevărul infinit, și setea după binele infinit și, în genere, setea după toate infiniturile dumnezeiești. Cele mai esențiale cerințe și necesități ontologice ale ființei omenești au fost satisfăcute odată pentru totdeauna în Persoana Dumnezeului-om Hristos»²⁶.

Hristos este singurul Care satisface această sete după Dumnezeu, deoarece toate sunt în El și Hristos are „toată plinătatea Dumnezeirii” (Col 2, 9), iar din această plinătate se împărtășesc creștinii (In 1, 16). „Numai în Dumnezeul-om și prin Dumnezeul-om orice existență omenească poate să devină om adevărat, om desăvârșit, om împlinit”²⁷. Omul se desăvârșește în Hristos și prin Hristos, de aceea, fără Hristos, comuniunea cu Dumnezeu devine imposibilă. Hristos este cheia cu care omul deschide Împărăția cerească și intră în comuniune veșnică cu Sfânta Treime, prin Care „se află pe sine”²⁸. Comuniunea cu Sfânta Treime este viață veșnică și „trăire interioară a Sfintei Treimi”²⁹. De aceea, rugăciunea este „cel mai prețios și necesar mijloc pentru comuniunea omului cu Dumnezeu”³⁰. Rugăciunea poate să-l înalțe pe om la cele mai înalte culmi duhovnicești, desigur, cu ajutorul harului Sfântului Duh și prin comuniunea cu Domnul Hristos.

Comuniunea omului cu Dumnezeu

Comuniunea cu Dumnezeu devine posibilă prin întruparea Fiului lui Dumnezeu, adică prin unirea fără amestecare a naturii dumnezeiești cu natură omenească în Persoana Mântuitorului Iisus Hristos. „Această manifestare a puterii dumnezeiești prin blândețe, smerenie și iubire, arată că între dumnezeire și umanitate nu e o contradicție, ci umanitatea își găsește desăvârșirea în dumnezeire”³¹. Desăvârșirea pe care oamenii o caută, o găsesc în Persoana divino-umană a lui Hristos. El ne dovedește că unirea cu

²⁶ Arhim. I. PEROVICI, *Omul și Dumnezeu – Om...*, p. 119.

²⁷ Arhim. I. PEROVICI, *Omul și Dumnezeu – Om...*, p. 158.

²⁸ Преподобни отац ЈУСТИН, *Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског...*, p. 64.

²⁹ Преп. Ј. ЂЕЛИЈСКИ, *Тумачење прве посланице Св. Јована Богослова...*, p. 249.

³⁰ Архимандрит ЗАХАРИЈ, *Ширење на срцето „Бидете и вие широки” (2 Коринтјаните 6, 13) во богословието на свети Силуан Атонски и на старец Софрониј од Есекс...*, p. 192.

³¹ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Chipul evanghelic al lui Iisus Hristos*, Ed. Centrului mitropolitan Sibiu, 1991, p. 14.

Dumnezeu este posibilă, în El omul își află desăvârșirea deplină. Singurul care poate să realizeze comuniunea cu Dumnezeu este Însuși Dumnezeu, în colaborare liberă din partea omului care să accepte comuniunea cu Dumnezeu, pentru că Dumnezeu este comuniune.³² Comuniunea cu Dumnezeu, mai ales comuniunea cu Hristos, îl face pe om liber și îl eliberează de sub robia păcatului.³³ Părintele Dumitru Stăniloae scrie în primul volum al Dogmaticii sale că, „comuniunea eternă după care aspirăm își are originea și împlinirea în deoființimea eternă a Persoanelor treimice divine.”³⁴ Comuniunea Sfintei Treimi este modelul după care noi creștinii dobândim comuniunea cu Dumnezeu și cu aproapele nostru. Comuniunea noastră veșnică cu Dumnezeu Sfânta Treime este fundamentată pe întruparea Cuvântului lui Dumnezeu.³⁵ Prin Hristos ni se deschide posibilitatea comuniunii veșnice cu Sfânta Treime. „Prin Fiul întrupat intrăm în comuniune filială cu Tatăl, iar prin Duhul ne rugăm Tatălui, sau vorbim cu El ca niște fii”³⁶, scrie părintele Dumitru Stăniloae. Comuniunea omului cu Hristos este de o importanță vitală, deoarece ne deschide comuniunea filială cu Dumnezeu Tatăl și comuniunea cu Sfântul Duh. Comuniunea dintre om și Dumnezeu devine o unire atât de intimă, încât devine o perihoreză fără amestecare a persoanelor implicate.

„Comuniunea deplină se realizează numai între persoanele care sunt și se fac transparente ca subiecte pure. Cu cât sunt și se vădesc mai mult ca subiecte, cu atât raporturile dintre ele sunt de o mai mare și mai liberă comunicativitate și comuniune, de o mai accentuată interioritate și conpenetrare conștient reciprocă, realizând o mai mare intersubiectivitate”³⁷.

Persoanele care devin subiecte pure și realizează comuniunea deplină, se văd reciproc în curăția și adevărul lor, așa cum sunt ele cu adevărat. Comuniunea omului cu Dumnezeu este o comuniune subiectivă și personală, deplină și adevărată, o comuniune care este menită să fie veșnică. În această

³² Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Chipul evanghelic...*, p. 81.

³³ Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Chipul evanghelic...*, p. 158.

³⁴ Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, EIBMO, București, 42010, p. 85.

³⁵ Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 86.

³⁶ Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 297. „Mântuirea și îndumnezeirea ca operă de ridicare a oamenilor care cred în comuniunea intimă cu Dumnezeu, nu e decât extinderea relațiilor afectuoase dintre Persoanele divine la creaturile conștiente. De aceea Treimea Se revelează în mod esențial în opera mântuirii și de aceea Treimea e baza mântuirii”, Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, pp. 296-297.

³⁷ Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, pp. 312-313.

comuniune, activitatea nu este unilaterală, ci este o comunicare și comuniune reciprocă dintre om și Dumnezeu.³⁸ Omul este chemat să realizeze o „comuniune asemănătoare comuniunii treimice”³⁹, adică să realizeze o comuniune deplină cu Dumnezeu Sfânta Treime și aproapele său.

Am menționat faptul că Hristos este Cel care ne face posibilă comuniunea cu Dumnezeu, mai întâi cu Sine, apoi cu Sfânta Treime într-un mod culminant.⁴⁰ Unirea firilor fără amestecare în Iisus Hristos este de fapt comunicarea între firea divină și firea umană, scrie părintele Dumitru Stăniloae, reprezentând o relație între noi oamenii și Cuvântul lui Dumnezeu.⁴¹ Această relație este cel mai bine evidențiată în comuniunea credincioșilor cu Hristos, realizată în Trupul lui Hristos – Biserica. În Biserică, omul se roagă și înaintează în virtuți, sfințindu-și viața și realizând comunicarea și comuniunea cu Dumnezeu Sfânta Treime.

„Biserica e o comuniune de iubire scăldată în relațiile infinitei iubiri treimice. Ea trăiește în oceanul tripersonal sau întreit subiectiv, nesecat, al acestei iubiri și vieți, sau în legătură cu acest izvor infinit, adăpându-se din el. Adunați virtual în Fiul, în virtutea întrupării Lui din iubire, suntem adunați și mai mult prin jertfa Lui care ne dă puterea pentru jertfa noastră, pentru ieșirea din mărginirea egoismului nostru și pentru intrarea în relația iubitoare nesfârșită cu Dumnezeu și cu semenii. (...) În Biserică suflă Duhul iubirii dintre Tatăl și Fiul care aduce și sădește în oameni iubirea filială față de Tatăl și simțirea iubirii Tatălui față de Fiul și, prin El, față de cei uniți cu El în trupul Bisericii. Suflul acestei iubiri, aduse în noi prin Duhul, a creat lumea și suflul ei o reface ca Biserică”⁴².

Iubirea Sfintei Treimi se revarsă în Biserică peste creștinii credincioși, care o primesc ca să se transforme în oameni iubitori și să intre în relație de comuniune cu Dumnezeu și aproapele. Sfântul Duh face ca iubirea din inimile oamenilor să lucreze în ei, făcându-i fii ai lui Dumnezeu Tatăl. De aceea, mântuirea și desăvârșirea omului nu se pot realiza fără Biserică, pentru că în Biserică se realizează îndumnezeirea omului.

„Pentru că Biserica nu este altceva decât acel minunat organism divino-uman în care prin conlucrarea harului dumnezeiesc cu lucrarea liberă a omului se face nemuritor și se îndumnezeiește omul întreg și tot ce-i omenesc – afară de păcat”⁴³.

³⁸ Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 407.

³⁹ Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 426.

⁴⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, EIBMO, București, 2010, p. 31.

⁴¹ Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, p. 47.

⁴² Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, pp. 228-229.

⁴³ Arhim. I. POPOVICI, *Omul și Dumnezeu – Om...*, p. 128.

Biserica este un organism divino-uman, așa cum o numește Sf. Iustin cel Nou de la Celie, deoarece Persoana lui Hristos este divino-umană, iar Hristos este capul Bisericii. În Biserică, harul se împărtășește numai oamenilor care liber doresc comuniunea cu Dumnezeu și se străduiesc să dobândească desăvârșirea. În Biserică, încă din momentul botezării unui nou membru al Bisericii, începe calea desăvârșirii omului prin virtuți și comuniune cu Hristos. Comuniunea este realizată prin Sfânta Liturghie, prin care neîncetat se săvârșește „mântuirea și îndumnezeirea ființei umane”⁴⁴. Sfânta Liturghie reflectă caracterul comunitar al persoanelor umane. „Făptura umană are un caracter sobornicesc-comunitar. Ea este distinctă în comunitate și în lume, dar unitar. Ea este distinctă în comunitate și în lume, dar în același timp comunitatea și lumea sunt în ea”⁴⁵. Persoana umană, prin caracterul ei sobornicesc-comunitar, este pregătită pentru realizarea comuniunii cu aproapele și cu Dumnezeu.

În Biserică, această comuniune este săvârșită prin Sfintele Taine și harul Sfântului Duh. Creștinii se împărtășesc cu Hristos în Biserică și intră în comuniune cu El. „Pentru că acolo unde este Hristos prin Taine, acolo este Biserica plină de Duhul comuniunii în El, sau numai Biserica împărtășește pe Hristos, ca Trup al Lui, prin mijlocirea Tainelor”⁴⁶. Biserica cu Tainele ei este nedespărțită de Hristos și de Sfântul Duh. Harul sfințitor se află numai în Biserica lui Hristos plină de Sfântul Duh. De aceea, „(...) orice Taină e o intrare în comuniune cu Hristos ca persoană, e o Taină de întemeiere a comuniunii cu Hristos în general și a comuniunii cu ceilalți membri ai Bisericii uniți cu Hristos”⁴⁷. Din nou vom repeta cele spuse mai sus, că, comuniunea cu Dumnezeu și cu aproapele nostru se realizează în Hristos și prin Hristos. Comuniunea cu Hristos sau cu Dumnezeu este totdeauna personală și niciodată impersonală. Această comuniune este realizată numai dacă există sinceritate, voia liberă, credință, rugăciune și virtuți, dintre care cea mai mare este iubirea⁴⁸. Toți sunt uniți în Același Hristos. „Căci în Hristos toți se întâlnesc unii cu alții mai mult sau mai puțin conștient, dar în orice caz

⁴⁴ Отац Ј. ПОПОВИЋ, *На Богочовечанском путу...*, p. 151.

⁴⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, „Chipul lui Dumnezeu și responsabilitatea lui în lume”, în *Ortodoxia*, XXV (1973), 3, pp. 347-362.

⁴⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, EIBMBOR, București, 2002, p. 59.

⁴⁷ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, EIBMO, București, 2010, p. 31.

⁴⁸ „Iubirea e cea mai mare forță. Dar ea e tare numai atunci când e susținută de comuniunea cu Persoana infinită în putere și iubire a lui Hristos care e una cu credința adevărată”, Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, p. 378.

ontologic și în răsfrângerea conștientă a unei unități de credință și de viață, chiar prin împărtășirea de același Hristos în Euharistie: se unesc nu numai credincioșii din aceeași comunitate, ci din toate comunitățile care se împărtășesc de unul și același Hristos.”⁴⁹ Creștinii ortodocși împărtășesc una și aceeași credință, indiferent de locul unde locuiesc și toți se împărtășesc cu Același Hristos. Devin una cu Hristos și Hristos este Același în toți. Devin un trup prin împărtășirea cu Trupul lui Hristos. Comuniunea omului cu Hristos este și revelarea lui Dumnezeu către om, adică, omul Îl cunoaște pe Dumnezeu în mod direct.

„Comuniunea omului cu Dumnezeu în cadrul Sfintei Liturghii ne prilejuiește cunoașterea Acestor și a atributelor Sale, pe care le descoperim în chip apofatic: negrăit, necuprins etc. Această cunoaștere a lui Dumnezeu, rezultată din comuniunea directă cu El, este revelată în rugăciunea anaforalei euharistice, care exprimă în începutul ei o cunoaștere a lui Dumnezeu, însă în mod apofatic, prin negație”⁵⁰.

Comuniunea care se realizează în cadrul Sfintei Liturghii cu Dumnezeu, Îl arată pe Dumnezeu în attributele Sale care nu sunt cognoscibile de rațiunea umană, ci sunt apofatice sau supra-raționale. Acest lucru arată că Dumnezeu nu poate fi cunoscut niciodată, ci veșnic va rămâne o taină de nepătruns de către rațiunea și mintea umană. Bineînțeles, această neputință a omului de a-L cunoaște pe Dumnezeu în ființa Lui, nu-l împiedică să fie în comuniune veșnică cu Dumnezeu.

Prin întruparea de bună voie a Fiului lui Dumnezeu, omului îi sunt deschise ușile desăvârșirii și îndumnezeirii sale. Dumnezeu de bună voie coboară la om și îl cheamă la comuniune personală cu El, fără constrângere, ci lasă omul să aleagă liber. Dacă omul Îl alege pe Dumnezeu, atunci harul Sfântului Duh îl va acoperi, iar dacă alege calea opusă și refuză comuniunea cu Dumnezeu, harul se retrage și omul se va îndepărta de Izvorul vieții. Intrăm în comuniune cu Hristos prin natura umană, îndumnezeită în Ipostasul Fiului lui Dumnezeu.

„Întrepătrunderea divinului cu umanul n-a fost rezultatul vreunei necesități mecanice sau naturale, ci o consecință a exercitării libere de către Cuvântul lui Dumnezeu a voințelor Sale libere divină și umană. Natura sa umană vindecată și îndumnezeită ne

⁴⁹ Pr. Prof. Dr. D. STĂNILOAE, „Biserica universală și sobornicească”, în *Ortodoxia*, XVIII (1966), 2, pp. 167-198.

⁵⁰ Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian FARCAȘIU, „Mistagogia liturgică a Părintelui Dumitru Stăniloae, reflectată în lucrarea *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*”, în: *Părintele Profesor Dumitru Stăniloae sau consonanța dintre dogmă, spiritualitate și Liturghie*, Pr. Lect. Univ. Dr. Nicolae Răzvan STAN et alii (coord.), Ed. Cetatea de Scaun, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015, pp. 172-195.

este accesibilă ca mediu total transparent de comuniune nemijlocită cu Dumnezeu și ca sămânța refacerii unei comuniuni autentice între oameni”⁵¹.

Comuniunea între Persoanele Sfintei Treimi este iubitoare și liberă, de aceea și întruparea Cuvântului lui Dumnezeu a fost liberă și din iubire pentru oameni. Natura umană pe care Fiul lui Dumnezeu și-a însușit-o, a fost îndumnezeită în Ipostasul Lui și acum este mediul prin care omul are posibilitatea să fie în comuniune cu Dumnezeu. „Comuniunea interpersonală are atât o dimensiune existențială, cât și una ontologică.”⁵² Comuniunea între om și Dumnezeu are o dimensiune existențială pentru că viața omului este Dumnezeu și tânjește după infinitul veșniciei, iar dimensiunea ontologică ne spune că omul a fost creat pentru comuniune veșnică cu Dumnezeu și aproapele său. Comuniunea adevărată între om și Dumnezeu creează viață veșnică.

„Numai în comuniunea între subiecte e viață. Numai o comuniune perfectă între subiecte inepuizabile și într-o perfectă interioritate reciprocă este viața inepuizabilă, nelimitată și eternă. Și cel ce se împărtășește de o asemenea comuniune interpersonală divină, primește și el viața eternă”⁵³.

Numai în comuniunea cu Dumnezeu omul dobândește și viața veșnică, deoarece comuniunea interpersonală și iubirea Persoanelor Treimice este viață veșnică în sine. Omul care se va împărtăși de o asemenea comuniune, va primi și el parte la această comuniune realizată printr-o viață fără de sfârșit, în comuniune cu Dumnezeu Sfânta Treime.

Concluzii

Din cele expuse mai sus, putem să concluzionăm că rugăciunea este necesară pentru realizarea comuniunii cu Dumnezeu. Ne devine clar că rugăciunea îl apropie pe om de Dumnezeu și prin ea omul înaintează și în celelalte virtuți. Când rugăciunea devine mai avansată și mai profundă, atunci Însuși Duhul se roagă în inima omului, după spusele Sf. Ap. Pavel (*Rom 8, 26*). Rugăciunea sfințește totul, chiar și întreaga ființă umană, devenind modul cel mai natural și cel mai normal de comuniune cu Dumnezeu. Omul care însetează după rugăciune, de fapt însetează după Dumnezeu. Cel care se roagă permanent și a atins culmile înalte ale rugăciunii, acel om se află și

⁵¹ Ierom. Calinic BERGER, *Teognosia – sinteza dogmatică și duhovnicească a părintelui Dumitru Stăniloae*, traducere ieromonah Nectarie (DĂRĂBAN), Ed. Deisis, Sibiu, 2014, p. 115.

⁵² Ierom. C. BERGER, *Teognosia...*, p. 144.

⁵³ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, „Dumnezeu este iubire”, în: *Ortodoxia*, XXIII (1971), 3, pp. 366-402.

trăiește împreună cu Dumnezeu. Rugăciunea are puterea să transforme gândurile omului în gânduri veșnice și divino-umane. Este important să menționăm că fără Mântuitorul nostru Iisus Hristos, comuniunea cu Dumnezeu este imposibilă. Însuși Dumnezeu este o comuniune de Persoane (Sfânta Treime) și El, prin Hristos, realizează comuniunea cu omul. Când comuniunea dintre om și Dumnezeu devine destul de apropiată, se săvârșește o întrepătrundere reciprocă a subiecților cunoscători, adică între Dumnezeu și om. Comuniunea între om și Dumnezeu se realizează în atmosfera rugătoare a Bisericii lui Hristos, care este o comuniune de iubire după modelul infinitei iubiri al Sfintei Treimi. Comuniunea se face în cadrul Sfintei Liturghii, în adunarea rugătoare a credincioșilor, care au caracterul sobornicesc-comunitar prin care realizează comuniunea cu Dumnezeu. Hristos este cheia comuniunii cu Dumnezeu și Singurul prin Care omul poate să dobândească comuniunea veșnică cu Dumnezeu Sfânta Treime.

Comuniunea cu Dumnezeu este posibilă și una din virtuțile prin care se realizează este rugăciunea omului către Dumnezeu. Rugăciunea și comuniunea omului cu Dumnezeu sunt parte esențială din relația dintre Dumnezeu și om, și în niciun caz nu se exclud. Rugăciunea este comunicare cu Dumnezeu, care creează comuniune ce devine din ce în ce mai mare și se prelungește în veșnicie. Rugăciunea este dovada clară și reală care dovedește realitatea comuniunii între membrii Bisericii, cei care încă se află pe această lume și cei care se roagă în cer, împreună aflați în comuniune cu Dumnezeu. În Biserică, sfinții și cei pe cale de sfințire, mențin comuniunea cu Dumnezeu prin rugăciunile lor. Dumnezeu, pe de altă parte, îi ține pe toți în comuniune cu El prin împărtășirea cu Hristos și prin harul Sfântului Duh, ca un Tată bun ce își ține fiii aproape. Sf. Iustin cel Nou de la Celie și părintele Dumitru Stăniloae, ca buni rugători pentru noi în fața tronului lui Dumnezeu, au demonstrat importanța rugăciunii și comuniunii omului cu Dumnezeu. Fără ele, este imposibil ca omul să se mântuiască și să se îndumnezeiască. Să nu uităm de rugăciune și să tânjim după comuniunea cu Dumnezeu.